

Ο ΔΙΑΥΛΟΣ ΤΗΣ ΠΥΔΝΑΣ

ΟΥΡΑΝΙΑ ΜΠΑΝΟΥ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΣ

Η παρουσίαση αυτή αφορά στην πρώτη προσέγγιση ζεύγους δίδυμων αυλών που αποτελούν από κοινού ένα πολύ ενδιαφέρον πρόσφατο εύρημα, το δεύτερο μέχρι στιγμής από την Μακεδονία που μπορεί να δώσει ικανές πληροφορίες για την μορφή και την τεχνική του προσφιούς αυτού οργάνου.

Η ονομασία δίαυλος-δίδυμοι ή δίζυγες αυλοί κατά τον Πολυδεύκη βρίσκει εδώ ένα ασφαλές παράδειγμα, στοιχείο που ελάχιστα από τα σωζόμενα ευρήματα μπορούν να διεκδικούν- πλήρη ή σχεδόν πλήρη τέτοια ζεύγη είναι σήμερα οι αυλοί της Αττικής από την συλλογή Έλγιν στο Βρετανικό Μουσείο, οι αυλοί του Λούβρου, ένα ζεύγος από την Πανόπολη της Αιγύπτου και το πρώτο του είδους που βρέθηκε στη Μακεδονία, στην αρχαία Άκανθο, και βρίσκεται στο Μουσείο Θεσσαλονίκης.

Κατά τον μήνα Δεκέμβριο του 1996, στην συνεχιζόμενη ανασκαφή του Βόρειου νεκροταφείου της Πύδνας στο Νομό Πιερίας, βρέθηκε στον τάφο με αρ. 324 διπλός αυλός, τοποθετημένος κοντά στα χείλη και σε επαφή με το δεξί χέρι του νεκρού. Ο τάφος δεν περιείχε άλλα κτερίσματα, το νεκροταφείο ωστόσο χρονολογείται στο πρώτο μισό του 4ου αι. π.Χ.

Ευχαριστίες για την ενημέρωση και παραχώρηση οφείλονται στον καθηγητή της Κλασικής Αρχαιολογίας Παναγιώτη Φάκλαρη και στον ανασκαφέα Μάνθο Μπέσιο.

Τα δύο στελέχη (Α-Β) του οργάνου, ανεξάρτητα μεταξύ τους αλλά εμφανώς συναποτελούντα ένα μουσικό όργανο, αποδίδουν μια ικανοποιητικά σαφή εικόνα, με εξαίρεση το ανώτατο τμήμα του υφολμίου του Α.

Η σημερινή κατάσταση διατήρησής τους είναι βεβαίως συνάρτηση του φθαρτού υλικού (οστό) σε συνδυασμό με την προστασία που μπορεί να παρέχει αδιατάρακτο περιβάλλον λακκοειδούς ταφής. Πάντως, σε σύγκριση με παράλληλα δεδομένα του ελλαδικού χώρου η διατήρηση μπορεί να εκτιμηθεί ως πολύ καλή.

Το όργανο μετά τον καθαρισμό του παρουσιάζει τα εξής στοιχεία :

1. Σύνολο δύο αρθρωτών σωλήνων

με μήκος Α. 34,2 εκατ., Β . 37 εκατ.

και διάμετρο εξωτερική 1,6 εκατ., εσωτερική 1,3 εκατ.

(Στην μέτρηση αυτή της διαμέτρου τα ανώτερα τμήματα του όλμου και του υφολμίου δεν συμφωνούν με εκείνη του υπόλοιπου σώματος του σωλήνα, εμφανίζοντας σταδιακή αύξηση της καμπυλότητάς τους. Επίσης, σταδιακή μείωση εμφανίζει το τελευταίο τμήμα, με απόκλιση περίπου 0,02-3 εκατ.)

2. Σωλήνας Α, τμήματα 5, προσαρμοζόμενα μεταξύ τους με τη βοήθεια μιας πατούρας προς την ίδια πάντοτε φορά, μεγέθους περίπου 0,5-1 εκατοστών.

Α1.- όλμος

Α2.- υφολμιο

Α3.-επίμηκες τμήμα στην κοινή διάμετρο των βομβύκων, χωρίς τρυπήματα, μεγέθους 3,5 εκατ.

Α4.-επίμηκες τμήμα με τρία τρυπήματα (πάνω πλευρά) και ένα (κάτω). Μέγεθος στελέχους 11,7 εκατ., διάμετρος κοινή των βομβύκων, διάμετρος τρυπημάτων 0,85 εκατ.

Α5.- επίμηκες τμήμα με δύο τρυπήματα (πάνω πλευρά). Μέγεθος στελέχους 11 εκατ., διάμετρος κοινή των βομβύκων (μειούμενη προς το πέρας), διάμετρος τρυπημάτων 0,85 εκατ.

Αποστάσεις τρυπημάτων από το πέρασ του σωλήνα 5,3 εκατ., 8,65 εκατ., 12 εκατ., 14,9 εκατ. 19,8 εκατ., (για την πάνω πλευρά) και 17,2 εκατ. (για την κάτω πλευρά)

3. Σωλήνας Β, τμήματα 5, προσαρμοζόμενα μεταξύ τους με τη βοήθεια μιας πατούρας μεγέθους περίπου 0,5-1 εκατοστών. Η φορά της πατούρας αλλάζει στο δεύτερο και τρίτο τμήμα του αυλού Β.

Β1.- όλμος

Β2.- υφόλμιο

Β3.- τμήμα στην κοινή διάμετρο των βομβύκων, με πατούρα με φορά προς το υφόλμιο, μεγέθους 1,5 εκατ. ("δαχτυλίδι")

Β4.- επίμηκες τμήμα στην κοινή διάμετρο, χωρίς τρυπήματα, μεγέθους 4,9 εκατ.

Β5.- επίμηκες τμήμα με τρία τρυπήματα (πάνω πλευρά) και ένα (κάτω). Μέγεθος στελέχους 12,9 εκατ., διάμετρος κοινή των βομβύκων, διάμετρος τρυπημάτων 0,85 εκατ.

Β6.- επίμηκες τμήμα με δύο τρυπήματα (πάνω πλευρά). Μέγεθος στελέχους 11 εκατ., διάμετρος κοινή των βομβύκων, διάμετρος τρυπημάτων 0,85 εκατ.

Αποστάσεις τρυπημάτων από το πέρασ του σωλήνα 3,9 εκατ., 8,55 εκατ., 12 εκατ., 15,5 εκατ., 20,7 εκατ., (για την πάνω πλευρά) και 17,2 εκατ. (για την κάτω πλευρά).

Βλέπουμε τις αποστάσεις μεταξύ των τρυπημάτων στους δύο αυλούς άλλοτε επαναλαμβανόμενες και άλλοτε μεγαλύτερες (στον σωλήνα Β).

4. Από τις παραπάνω μετρήσεις μπορούμε να σημειώσουμε τα εξής:

α. Οι δύο αυλοί μαρτυρούν κοινή κατασκευή και παράλληλη λειτουργία. Η ταυτόχρονη χρήση τους προϋπέθετε ασφαλή γνώση της δακτυλοθεσίας, δεξιοτεχνία και ταχύτητα στο παίξιμο.

β. Οι αποστάσεις μεταξύ των οπών βρίσκονται σε αντιστοιχία, με την θέση του αριστερού δείκτη κατά 0,8 εκατ. σε μεγαλύτερη απόσταση από την θέση του μέσου δακτύλου στο Β (παραπάνω, τμήμα υπό στοιχεία Β5) και την θέση του μικρού δακτύλου επίσης στο Β κατά 1,8 εκατ. σε μεγαλύτερη απόσταση από την αντίστοιχη του προηγούμενη (παραπάνω, τμήμα υπό στοιχεία Β6). Οι λεπτομέρειες αυτές δίνουν ένα άνοιγμα χεριού μεγαλύτερο από το απαιτούμενο στο σωλήνα Α, όπου η μετατόπιση του χεριού πάνω στο όργανο γίνεται με μεγαλύτερη ευκολία.

γ. Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί η μεγάλη συζήτηση που δεν έχει ακόμα οδηγήσει την έρευνα σε ισχυρά συμπεράσματα, και που αφορά την τεχνική και τους συνδυασμούς μεταξύ κατασκευής και χρήσης των δύο αυλών σε ταυτόχρονη λειτουργία. Ταυτοφωνία ή μελωδία με ισοκράτημα, είναι ακόμη ένα ερωτηματικό, του οποίου τα επιμέρους στοιχεία δεν είναι εύκολο ν' αναλυθούν εδώ. Ωστόσο, η επικρατούσα τυπολογική άποψη, ότι οι άνισοι αυλοί έπαιζαν ταυτοφωνία, ενώ οι ίσοι μεταξύ τους έπαιζαν μελωδία με ίσο, φαίνεται να βασίζεται στον φυσικό κανόνα, ότι το φύσημα στον μακρύτερο σωλήνα παράγει ήχο πιο μπάσσο, πάλλοντας την στήλη αέρα επί περισσότερο χρόνο μέχρι την έξοδο.

Στην περίπτωση των αυλών της Πύδνας, ωστόσο, η συζήτηση μπορεί να επεκταθεί και σε ειδικότερα στοιχεία. Η μικρή διαφορά μεταξύ των δύο σωλήνων στο μέγεθος προκύπτει από την προσθήκη διαφορετικών τμημάτων, ως προς το μήκος και τον αριθμό μετά το υφόλμιο (τμήματα Α3 και Β3-Β4). Έτσι, ο αυλός Α εμφανίζεται κατά 2,8 εκατοστά μικρότερος από τον Β.

Η προσθήκη των τμημάτων αυτών αναφέρεται συχνά στις πηγές, ως στοιχείο μιας μακροχρόνιας εμπειρίας στο παίξιμο του διπλού αυλού, με αλλαγές κατά περίπτωση του τονικού ύψους. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αναφέρονται και από τα ευρήματα, συχνά δε μικρά τέτοια στοιχεία αυλών δημιουργούν μεμονωμένα ερωτήματα (περίπτωση "δαχτυλιδιών" ή τμημάτων αυτών από το Κωρύκειο Άντρο, που ερμηνεύει εκ νέου η κ. Α. Belis - αρχικά είχαν θεωρηθεί προστατευτικές θήκες αυλών ή αποτυχημένα τμήματα αρθρωτού αυλού).

Πάντως, η περίπτωση που έχουμε σήμερα στα χέρια μας δεν επιτρέπει την ταξινόμηση του ζεύγους αυτού στους άνισους αυλούς. Αντίθετα, φαίνεται ν' ακολουθεί

κατασκευαστικά τα παραδείγματα των ίσων αυλών, όπου, όπως και στους αυλούς του Λούβρου, η μικρή απόκλιση στα διαστήματα των τρυπημάτων μπορεί να μας οδηγήσει στην αλληλοσυμπλήρωση και στην ταυτόφωνη λειτουργία των σωλήνων.

5. Τα αρχικά αυτά συμπεράσματα δέχονται, όπως είναι φυσικό, τις βασικές επιφυλάξεις που συνοδεύουν το πολύτιμο αυτό εύρημα. Δυστυχώς, για μια ακόμη φορά οφείλουμε να συμπληρώσουμε ένα πολύ σημαντικό στοιχείο, τις γλωττίδες, με την συμβατική τους απεικόνιση μόνο από την αγγειογραφία. Ο λόγος, όπως και στα υπόλοιπα ευρήματα, είναι ότι το λεπτό καλάμινο κατ' εξοχήν στοιχείο, η γλωττίς, γλώττα - (δόναξ στον Αθήναιο και στον 12ο Πυθιονικό), είναι αυτό που φθείρεται πιο γρήγορα, με αποτέλεσμα να μην έχουμε στα χέρια μας κανένα ανασκαφικό στοιχείο.

Η γλωττίδα, ο τρόπος διακοπής ή ελευθέρωσης του αέρα από τα τρυπήματα με την ενδεδειγμένη κάθε φορά δακτυλοθεσία, αλλά και ο τρόπος του φυσήματος με κλειστό ή ανοιχτό το σύστημα ανανέωσης του αέρα από τα χείλη και τις παρειές, είναι τα στοιχεία που συνυπολογίζονται, όταν επιχειρείται η αποκατάσταση του παραγόμενου ήχου. Αρωγός στην γνώση μας αυτή είναι και η αγγειογραφία, με τις πολλές και ποικίλες απεικονίσεις της λειτουργίας των αυλών σε διαφορετικές και ενδιαφέρουσες εκδοχές. Ωστόσο, θα πρέπει το εύρημα να είναι η κύρια πηγή της πληροφορίας, όπου και όπως αυτό είναι εφικτό και η ανάλυσή του ασφαλής.

6. Υπάρχει, φυσικά, πάντοτε το στοιχείο που ιδιαίτερα μπορεί να θέλγει στην ιστορία ενός αντικειμένου της αρχαιότητας: η μορφή και η τεχνική που αναπαράγει με διαφορετικούς τρόπους το μοντέλο μέχρι τις μέρες μας. Δεν είναι εύκολο πάντοτε ν' αποφύγουμε τους συσχετισμούς επιβίωσης του οργάνου αυτού μέσα στους αιώνες, όπως επίσης, πρέπει να επισημάνουμε, υπάρχει εξαιρετική δυσκολία να διαχωρίζουμε αυστηρά την αποκατάστασή του ως αρχαιολογικό εύρημα από την μουσικολογική, αλλά και καλλιτεχνική - επομένως απορρέουσα από την σύγχρονη εμπειρία - συμπλήρωσή του με παλιά και νέα στοιχεία. Αυτά είναι τα βασικά χαρακτηριστικά μιας προσπάθειας αναπαραγωγής του αρχαίου ήχου, που γνωρίζει πολλαπλές και διαφορετικές μεταξύ τους εφαρμογές τα τελευταία χρόνια.

Εδώ, περιοριστήκαμε στην παρουσίαση μόνο του ευρήματος. Επιχειρήθηκε μια συνοπτική και, όσο είναι δυνατή, μια λεπτομερής παρουσίαση του διπλού αυλού της Πύδνας. Το γεγονός ότι ήταν το μοναδικό κτέρισμα μιας ταφής, αλλά και οι πληροφορίες που μας παρέχει το ίδιο το όργανο, μαρτυρούν την ιδιαίτερη σχέση, την ιδιότητα και ενδεχόμενα την μακρόχρονη εμπειρία του νεκρού στην τέχνη της αύλησης, δεδομένης της κατάστασης και της θέσης που βρέθηκε. Μια προσέγγιση στην τεχνική και τις πολλαπλές δυνατότητες εφαρμογής μπορεί να μας πληροφορήσει για την ευρύτητα, με την οποία το προσφιλές αυτό μουσικό όργανο, απαλλαγμένο από το μύθο του, βρίσκεται στα χείλη ενός απλού, ίσως και φτωχού μουσικού (ταφή ακτέριστη από άλλα κτερίσματα).

Στοιχεία που έχουν ήδη επισημανθεί, όπως η θέση του αυλητή στην κοινωνία των κλασικών χρόνων και η έλλειψη επαρκούς πληροφορίας για τον κατασκευαστή (καθώς και τα ενδεχόμενα και για την ταύτιση του με τον ίδιο τον μουσικό), είναι χρήσιμα για την περαιτέρω έρευνα, τα οριστικά συμπεράσματα της οποίας βρίσκονται σε ικανή απόσταση από την σημερινή προσέγγιση.

Για να βρεθούμε όμως έστω και για λίγο μέσα στη σφαίρα της ιστορικής πορείας του αγαπημένου αυτού μουσικού οργάνου, αν περάσουμε από τον 4ο π.Χ. αι. επτά σχεδόν αιώνες μετά, μπορεί στη θέση του μουσικού μας να βρούμε ακόμη κι έναν άγιο της χριστιανικής εκκλησίας, που έχει περάσει την ζωή του παίζοντας τον διπλό αυλό στη μακρινή Αντιόχεια, στα χρόνια του Διοκλητιανού, όπου θυσιάζεται μαζί με τους αυλούς για την θερμή του πίστη.

*ΕΙΚ. 1 Η ταφή με αρ. 324 του Β. Νεκροταφείου της Πύδνας. Διπλός αυλός στο δεξι χέρι του νεκρού
Grave no. 324, North cemetery of Pydna.*

ΕΙΚ. 2 Το όργανο μετά τον καθαρισμό του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βασική Βιβλιογραφία

- Anderson, W., *Music and Musicians in Ancient Greece*, N.Y. 1994.
Kemp, J.A., «Professional Musicians in Ancient Greece», *Greece and Rome* (13), 1966.
Lippman, E. *Musical Thought in Ancient Greece*, N. York 1964.
Μιχαηλίδη, Σ., *Εγκυκλοπαίδεια της Αρχαίας Ελληνικής Μουσικής*, (Μορφ. Ιδρ. Εθν. Τράπ.)
Αθήνα 1982.
Neubecker, A.M., *Η μουσική στην Αρχαία Ελλάδα*, Αθήνα 1986.
Paquette, D. *L' Instrument de musique dans la céramique de la Grèce antique*, Paris 1984.
Reinach, T., *La Musique Grecque*, Paris 1926
Weitzmann, K., *Ιστορία της Ελληνικής Μουσικής*, Αθήνα 1893.
Wegner, M., *Das Musikleben der Griechen*, Berlin 1949.
West, M.L., *Ancient Greek Music*, Oxford 1992.

Ειδική Βιβλιογραφία

- Belis, A., «Auloi Grecs du Louvre», *BCH*, 1984.
 «Fragments d' auloi», *BCH*, suppl. IX, 1984.
 «L' aulos phrygien», *RA*, 1986.
Bodley, N.B., «The auloi of Meroe», *A.J.A.*, (50), 1946.
Daremborg-Saglio, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines, d' après les textes et les monuments: Aulos or Tibia*, Paris 1877-1919.
Howard, A.A., *The aulos of tibia*, *Harvard Studies in Class Philology*, 1893.
 Musical instruments or parts thereof, Excavation at Ephesus, The Archaic Artemisia, London 1908.
Huchermeyer, H., *Aulos und Kithara in der griechischen Musik bis zum Ausgang der klassischen Zeit*, Emsdetten 1931.
Landels, J.G., «The Brauron aulos», *Ann. of the British School of Athens*, (58), 1963.
 «Fragments of Auloi found in the Athenian Agora», *Hesperia*, (33), 1964.
 «A newly discovered aulos», *Ann. of the British School of Athens*, (63), 1968.
Schlessinger, K., *The Greek Aulos*, London 1939.

SUMMARY

THE DOUBLE FLUTE FOUND IN PYDNA

O. BANO

In this paper a first approach about a double flute, an interesting and recent discovery in Pydna of Pieria in Macedonia, will be attempted.

This is the second double flute found in Macedonia, which could give enough information about the shape and the construction of the well-known ancient greek instrument.

The object in discussion was found in a grave, during the excavation of the north cemetery of Pydna area in December 1996. The flute was placed near the lips of the dead person, attaching his/her right arm. There were no more funeral gifts in the same grave; however the cemetery dates back to the first half of the 4th century b.C.

The flute has been preserved in a quite good condition, (although it was made of bone, a very sensitive material) due to the fact that it was found in the grave "in situ". Moreover, in comparison to similar objects found elsewhere in Greece, this one is preserved in a very good condition.

After a first study of the flute the following is concluded:

a. The instrument consists of two separate but similar tubes, which were constructed to be used together.

b. One of the tubes is slightly longer than the other one, since a small piece of the same material was added, in order its tune to be changed. However, this does not mean that the two tubes were unequal. On the contrary, it seems that the double flute in discussion is similar to the greek flutes of Louvre, which is another well known example of double flute with equal tubes.

In conclusion, this kind of double flutes was used to be played together, so that each tube could produce the whole melody.